

A DURUMTÉSZTA ÜRÜGYÉN

Plakáterdőben élünk! A műfaj valósággal ránk nehezedik, agyonnyom bennünket, hiszen a szó legszorosabb értelmében úton-útfélen (értsd: az autópályák, autoutak mentén, utcákon, buszokon, villamosokon, boltokban, bevásárlóközpontokban stb.) óriásplakátok özöne zúdíjtja ránk hatásvadász szlogenjeit, reklámmondatait. Mivel a reklámszövegek legfőbb célja, hogy minél feltűnőbb módon hívják fel a közönség, a fogyasztók figyelmét valamely árucikk, termék, szolgáltatás, személy stb. népszerűsítésére, illetve minél gyorsabban hatásos kapcsolatot teremtsenek a reklámozott termékek és a fogyasztók, a politikusok és a választók, a szolgáltatók és a megrendelők stb. között; az információátadás szüksége mellett elsősorban meggyőzésre kell törekedniük. E cél elérése érdekében aztán a szövegek a nyelvi kifejezőmód gazdag arzenálját, a legváltozatosabb nyelvi formákat vonultatják fel, amelyek között természetesen vannak szellemes, ötletes, sziporkázó szójátékokkal teli megoldások is, de sajnos, sokukat a zavarosság, az ötlettelenség, az erőltettség jellemzi.

A reklámszövegek gyakran nyelvészeti, nyelvhelyességi szempontból is meghökkentőek. Az egyik óriásplakát a következő mondatlal próbálja a reformkonyha egyik új termékére ráirányítani a figyelmünket: *Durumtészta: tészta egy fia tojás nélkül!* A mondat által közvetített jelentés érthető (olyan száraztésztaféléket kínálnak fogyasztásra, amelyben nincs tojás), jóllehet a választott mondatszerkezet szokatlannak tűnik. Hogy miért, arra az alábbiakban próbálok válaszolni.

A *fia* szót főnevek előtt használjuk, szinte kizárólagosan az (*egy*) *fia* + [*N* + *Px*] + *nincs* típusú, valaminek a hiányát kifejező tagadó szerkezetekben az 'egy sem / egyetlen egy sem / semmi sem / egy darab sem / egy szál sem' stb. értelmű közlések nyomtatékosítására, rendszerint ingerült, indulatos beszédben, pl. *Olyan szegény, mint a templom egere: egy fia krajcárja sincs.*

Meglepő, hogy a magyar nyelv tagadó mondatokban a hiány kifejezésének a nyomatékosítására milyen gazdag szinonimasorral rendelkezik, változatos lehetőségeket kínálva az *(egy) + nyomósítószó + [N + Px] + nincs* típusú szerkezetek létrehozására. Az *(egy) fia* szinonimáiként például a következő nyomósítószókat használhatjuk: *(egy) árva, átkozott, bitang, büdös, hitvány, huncut, egy, egyetlen, egyetlenegy, (meg)veszekedett, nyomorult, ócska, rohadt, rongyos, vacak, veszett* (valamint néhány obszcén szó).

1. A szinonimasor tagjai között vannak olyanok, amelyek állító kifejezésekben is előfordulhatnak. Ezek általában lekicsinylést, ócsárlást, rosszallást, megvető indulatot nyomatékosítanak, pl. *bitang* ('hitvány, jellemtelen') *egy* ('csak egy'), *egyetlen* ('csak, csupán egy'), *egyetlenegy* ('mindössze egy'), *hitvány* ('rossz minőségű, csekély értékű; kevés; sovány'), *nyomorult* ('silány, hitvány'), *ócska* ('vacak, pocskék, silány, hitvány'), *rongyos* ('jelentéktelen, értéktelen, haszontalan'), *vacak* ('silány, hitvány, értéktelen').

2. (a) Tagadó kifejezésekben a szinonimasor tagjai elsősorban a pénztelenséget, a szegénységet, a nincstelenséget nyomatékosítják ('semmi pénze nincs') meglehetősen ingerült, indulatos stílusban, pl.

Nincs egy	<i>árva</i>	bankóm	(sem).
Nincs egy	<i>átkozott</i>	fillérem	(sem.)
Nincs egy	<i>bitang</i>	fityingem	(sem.)
Nincs egy	<i>büdös</i>	garasom	(sem.)
Nincs egy	<i>hitvány</i>	krajcárom	(sem.)
Nincs egy	<i>huncut</i>	petákom	(sem.)
Nincs	<i>egyetlen</i>	vasam	(sem.)

A fenti példamondatokban a dőlt betűs szavak helyett még akár a következők is állhatnak: *egyetlenegy, (meg)veszekedett, nyomorult, ócska, rohadt, rongyos, vacak, veszett*.

(b) A szinonimasor tagjai között vannak olyanok is, amelyek nemcsak a pénz hiányát nyomatékosíthatják a tagadó szerkezetekben, hanem más jelentésű főnevek előtt is állhatnak, például:

árva: Egy *árva szék* sincs a szobában.

büdös: Nem tanult egy *büdös szót* sem.

egyetlen(egy): *Egyetlen ruhát* sem tudok felvenni, úgy meghíztam!

nyomorult: Egy *nyomorult toll* sincs kéznél.

rohadt: Erre a jelentésre nem találtam egy *rohadt adatot* sem.

fia: „Télig egy *fia kolbász* sem fog maradni” (Jókai).

Jellemző, hogy stilisztikai érték tekintetében a tagadó szerkezetekben a hiány kifejezésének nyomatékosítására használt szavak jelentése általában átvitt értelmű. Ez tapasztalható a szinonimasor 17 tagja közül 14 esetében, pl.

átvitt, népies: *árva, bitang, fia*

átvitt, bizalmas *átkozott, büdös, huncut, vacak, (meg)veszeke-*
dett, veszett,

átvitt, rosszálló *hitvány, nyomorult, ócska, rongyos,*

átvitt, durva *rohadt.*

A *Tészta egy fia tojás nélkül* reklámmondatban furcsának tűnik, hogy az (*egy*) *fia* nyomósítószó itt nem a megszokott tagadó szerkezetben szerepel, hanem állító mondatban. A tojással készült száraztészta tasakjairól jól ismert „4-tojásos/8-tojásos” felirat helyett pedig a tojás hiányát, a „tojásmentességet” kifejezésre juttató *nélkül* (állapot-, ill. módhatározói) névutós szerkezetet találjuk.

A hiány kifejezésére a *nélkül* névutó mellett a magyar nyelv meglehetősen sokféle lehetőséget kínál. Valaminek a hiánya például a *-mentes* képzőszerű utótaggal is kifejezhető, de míg a *nélkül* névutó vagy a *nélküli* névutóból képzett melléknév a legtöbb főnév mellett állhat, a *-mentes* használatában több a kötöttség, ugyanis a vele alkotott szavak nagy része pozitív értelmű hiányt fejez ki, tudniillik általában negatív jelentéstartalmú szavakhoz kapcsoljuk, így hangulatuk általában pozitív, pl. *akadálymentes, fájdalommentes, füstmentes, pormentes.*

A fentebb elmondottakból következik, hogy a „valahány tojással készült”, „valahány-tojásos” száraztészta antonimáját talán célszerűbb lenne a *-mentes* képzőszerű utótaggal megalkotni, vagyis: *tojásmentes tészta*, ugyanis a *-mentes*-sel létrehozott szavak egyik jelentése (a ’valamilyen káros vagy kellemetlen tényezőtől megszabadított’) pontosan arra utal, amit az egészséges táplálkozás hívei a tudomásunkra kívánnak hozni, tudniillik ebben a szituációban a tojás hiánya pozitív természetű, hiszen ennek következtében a száraztészta eltarthatósága növelhető, a szalmonellafertőzés veszélye kiiktatható, ezt a tésztát a tojásra allergiás emberek is fogyaszthatják stb.